

56.— Είπομεν ἤδη, ὅτι τὸ πρῶτον μέρος τῆς κοινωνιολογίας τοῦ *Spencer* φέρει τὸν τίτλον: «τὰ δεδομένα τῆς κοινωνιολογίας». Καὶ ποῖα εἶναι τὰ «δεδομένα» ταῦτα; Πρόκειται ἄρα γε περὶ τῶν μεθοδολογικῶν προϋποθέσεων τῆς κοινωνιολογίας; Ὁχι! Πρόκειται περὶ τῶν πραγματικῶν προϋποθέσεων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς; Φαίνεται, ὅτι περὶ αὐτῶν ἠθέλησε νὰ πραγματευθῆ ὁ *Spencer* ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τοῦ συστήματός του. Πάντως καὶ περὶ τούτων ἐπραγματεύθη οὗτος, κατὰ τρόπον ἀτελῆ. Οὐδεμία εἰσαγωγή εἰς σύστημα ἐπιστήμης τινὸς εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῆ ἀκαταλληλοτέρα τῆς εἰσαγωγῆς, δι' ἧς προσπαθεῖ νὰ μύσῃ ὁ *Spencer* τοὺς ἀναγνώστας του εἰς τὴν κοινωνιολογίαν.

Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ εἰσαγωγικοῦ μέρους προσπαθεῖ ὁ *Spencer* νὰ χαράξῃ τὰ ὅρια, τὰ ὁποῖα χωρίζουν τὴν ὀργανικὴν ἐξέλιξιν ἀπὸ τῆς «ὑπεροργανικῆς». Πρὸς ἐπίτευξιν ὁμοῦς τούτου δὲν χρησιμοποιεῖ οὗτος κριτήριον σαφές καὶ ὠρισμένον. Αἱ ἔννοιαι, ἐπὶ τῶν ὁποίων βασιζέται, εἶναι τελείως συγκεχυμέναι. Τὰ «κοινωνικῶς» διαβιοῦντα ἔντομα χαρακτηρίζονται ὡς κείμενα ἐπὶ τῶν ὀρίων μεταξὺ ὀργανικῆς καὶ «ὑπεροργανικῆς» ἐξελίξεως, διότι αἱ κοινωνίαι αὐτῶν δὲν ἀποτελοῦν πράγματι εἰ μὴ «μεγάλας οἰκογενείας»¹. Ποῖον εἶναι ὁμοῦς τὸ κριτήριον, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου προβαίνει ὁ *Spencer* εἰς τὴν διάκρισιν μεταξὺ οἰκογενείας καὶ κοινωνίας; Εἰς τὰ σπονδυλωτὰ ἀνωτέρων τάξεων ἀπαντῶνται, κατ' αὐτόν, αἱ στοιχειώδεις ἀληθεῖς μορφαὶ τῆς «ὑπεροργανικῆς» ἐξελίξεως². Πῶς ὁμοῦς συμβαίνει τοῦτο; Ὁ *Spencer*, ἐπικαλούμενος τὸ γεγονός, ὅτι τὰ κατ' ἀγέλας ζῶντα μαστοφόρα διευθύνονται συνήθως κατ' ἔνστικτον ὑπὸ τοῦ εὐρωστοτέρου τῶν ἀρρένων, νομίζει, ὅτι δικαιούται νὰ πιστοποιήσῃ τὴν ὑπαρξιν τοῦ πρώτου σπέρματος «κυβερνητικῆς ὀργανώσεως»³ καὶ νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι τὰ μαστοφόρα ἀνήκουν εἰς τὴν ὑπεροργανικὴν ζωὴν. Τοιούτου εἶδους ἰσχυρισμοὶ δὲν εἶναι ὁμοῦς δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς

¹ *Spencer*, op. cit., § 3.

² *Spencer*, op. cit., § 4.

³ *Spencer*, op. cit., § 4.

ἐπαρκείς. Ὁ θέλων σοβαρῶς νὰ χαράξῃ τὰ ὄρια μεταξύ ὀργανικῆς καὶ ὑπεροργανικῆς ζωῆς ὀφείλει νὰ ἐξαρτήσῃ τὴν χειρονομίαν του ἐξ ὠρισμένου καὶ σαφοῦς κριτηρίου. Δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπὶ τῇ βάσει παραδειγμάτων ἀμφιβολοῦ κύρους καὶ δὴ παραδειγμάτων ἀναφερομένων εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς πραγματικότητος, νὰ ἐπιχειρήται ἡ λύσις προβλημάτων, ὅποια τὰ τῆς ἐροθεσίας τῶν ὄντων. Τοιοῦτου εἴδους προβλήματα, προκαλοῦντα τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς ἐγκατάλειψιν τῆς ἐμπειρικῆς πραγματικότητος, δὲν ἀνήκουν βεβαίως κατ' ἀρχὴν εἰς τὸν κύκλον τῆς κοινωνιολογικῆς ἐρεύνης. Εἶναι προβλήματα «μετακοινωνικά», προβλήματα ξένα πρὸς τὴν αὐστηρὰν ἐπιστήμην. Δεδομένου ὅμως κατ' ἀρχὴν, ὅτι ὁ *Spencer* βασιζέται τὴν κοινωνιολογίαν του ἐπὶ «μεταφυσικῶν» ὑποθέσεων, ἐμφανίζων ταύτην ὡς τμῆμα τῆς ὅλης περὶ ἐξελίξεως φιλοσοφίας του, θὰ ἔπρεπε νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰ προβλήματα αὐτὰ ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένης καὶ ἐκ τῶν προτέρων δεδομένης γραμμῆς. Πῶς ὅμως ἦτο δυνατὸν νὰ πράξῃ τοῦτο ὁ *Spencer*; Ὁ ἀγνοῶν τὴν βούλησιν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἀγνοῶν τὴν διάκρισιν μεταξύ φύσεως καὶ ἱστορίας, εἰς μάτην θὰ ἀναζητήσῃ κριτήριον σαφές καὶ ὠρισμένον πρὸς διάκρισιν τῆς ὀργανικῆς ἀπὸ τῆς «ὑπεροργανικῆς» ζωῆς. Ἡ ἐλαττωματικότης τῆς προσπαθείας τοῦ *Spencer* ὀφείλεται ἀπλούστατα εἰς τὰς στενὰς προϋποθέσεις, ἐξ ὧν οὗτος ὀρμᾶται. Τοιοῦτοτρόπως ἐμφανίζεται οὗτος ἀναζητῶν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ὅ,τι μόνον ὑπ' αὐτὴν εἶναι δυνατὸν νὰ εὗρεθῇ, καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας ὅ,τι μόνον ἄνευ αὐτῶν εἶναι δυνατὸν νὰ πιστοποιηθῇ. Τὸ συμπέρασμα ὁλοκλήρου τῆς ἐρεύνης του εἶναι τοῦτο: ὅτι «ἡ ὑπεροργανικὴ ἐξέλιξις ἀνωτέρας τάξεως (;) πηγάζει ἐκ τάξεως (;), ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἀνωτέρα ἐκείνης, ἢς τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις παρατηροῦμεν εἰς τὸ βασιλείον τῶν ζώων», ἀλλ' ὅτι ἡ κοινωνιολογία δεόν νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν σημαντικῶν μορφῶν τῆς ὑπεροργανικῆς ἐξελίξεως, δηλαδὴ τῶν μορφῶν, ὧν ἡ ὑπαρξίς πιστοποιεῖται μόνον ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν¹. Εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ κοινωνιολογία δεόν νὰ ἀρκε-

¹ *Spencer*, op. cit., § 5.

σθῆ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν θὰ ἡδύνατο νὰ καταλήξῃ ὁ *Spencer* ἄνευ ἰδιαιτέρας τινὸς δικαιολογίας. Αἱ πρὸς τὸ συμπέρασμα ὁμοῦς τοῦτο συνδυαζόμεναι παρατηρήσεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπάρξιν ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων μορφῶν «ὑπεροργανικῆς» ἐξελιξέως ἔχρηζον ἰδιαιτέρας ἀποδεικτικῆς ἐπιχειρηματολογίας. Δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ ἀποφαίνεται τις ἀξιωματικῶς περὶ ζητημάτων, τὰ ὁποῖα μάλιστα, εἰάν δὲν ἐτίθεντο, δὲν θὰ ὑφίσταντο κἂν ἀφ' ἑαυτῶν.

Διὰ τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ πρώτου μέρους τῆς κοινωνιολογίας του εἰσέρχεται ὁ *Spencer* εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν παραγόντων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Τούτους διακρίνει ὁ Ἄγγλος κοινωνιολόγος κατ' ἀρχὴν εἰς πρωτογενεῖς καὶ δευτερογενεῖς. Οἱ πρωτογενεῖς διακρίνονται εἰς ἐξωτερικούς καὶ ἐσωτερικούς, δηλαδή εἰς τὸ φυσικὸν περιβάλλον καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον ¹. Ἐκ τῶν δευτερογενῶν παραγόντων ἄλλοι προέρχονται ἐκ τῆς ἐπιδράσεως, ἣν ἀσκεῖ ἡ κοινωνία ἐπὶ τὸ φυσικὸν περιβάλλον, ἄλλοι ἐκ τῆς ἀσκουμένης μεταξύ κοινωνίας καὶ τῶν μελῶν αὐτῆς ἀλληλεπιδράσεως, ἄλλοι ἐκ τῶν εἰρηρικῶν ἢ πολεμικῶν σχέσεων, αἵτινες συνάπτονται μεταξύ διαφόρων κοινωνιῶν, ἄλλοι τέλος ἐκ τῶν «ὑπεροργανικῶν» προϊόντων τῆς τεχνικῆς καὶ διανοητικῆς ἰκανότητος τοῦ ἀνθρώπου ².

Εἰπομεν, ὅτι ὡς ἐξωτερικούς πρωτογενεῖς παράγοντας θεωρεῖ ὁ *Spencer* τοὺς περιλαμβανομένους ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Κυρίως πραγματεύεται οὗτος περὶ τοῦ κλίματος, τῆς χλωρίδος καὶ τῆς πανίδος ³. Ὡς κύριον συμπέρασμα τῆς περὶ τοὺς ἐξωτερικούς παράγοντας τῆς κοινωνικῆς ζωῆς στραφείσης ἐρεύνης του δέον νὰ θεωρηθῇ τοῦτο: ὅτι ἡ ἐξάρτησις τῆς κοινωνίας ἐκ τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ἐξελίσσεται κατ' ἀντίστροφον ἀναλογίαν πρὸς τὴν πρόδον τοῦ πολιτισμοῦ ⁴. Ὅσον περισσότερον εἶναι ἐξειλιγ-

¹ *Spencer*, op. cit., § 7.

² *Spencer*, op. cit., §§ 8—12.

³ *Spencer*, op. cit., §§ 14 κ. ἰ.

⁴ *Spencer*, op. cit., § 21.

μένη κοινωνία τις, τόσον ὀλιγώτερον ἐξηρτημένη εἶναι αὕτη ἐκ τῶν φυσικῶν ὄρων τοῦ περιβάλλοντος.

Ὁ ἄνθρωπος ὡς ὁ «ἐσωτερικὸς» παράγων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς δὲν διαφέρει οὐσιαστικῶς τῶν ἐξωτερικῶν παραγόντων αὐτῆς. Προβαίνων ὁ *Spencer* εἰς τὴν διάκρισιν μεταξύ ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν παραγόντων, προβαίνει εἰς διάκρισιν ἐστερημένην οὐσιαστικοῦ περιεχομένου. Ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ὡς παράγοντος τῆς κοινωνικῆς ζωῆς δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν βούλησιν αὐτοῦ — τὴν ὅποιαν κατ' ἀρχὴν ὁ *Spencer* ἀγνοεῖ —, ἀλλ' εἰς τὰς φυσικὰς ιδιότητες αὐτοῦ, εἰς ἃς περιλαμβάνονται καὶ αἱ ἐξαρτώμεναι, κατὰ τὸν *Spencer*, ἐξ αὐτῶν ψυχικαὶ καὶ πνευματικαὶ ιδιότητες¹. Λαμβανομένου λοιπὸν ὑπ' ὄψιν, ὅτι ὁ *Spencer* περιορίζει τὸ βλέμμα του εἰς τὴν φυσικὴν μόνον πλευράν, δηλαδή εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀνθρώπου, ἢ διάκρισις τούτου ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν παραγόντων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, δηλαδή ἀπὸ τῆς φύσεως γενικῶς, κέκτηται χαρακτῆρα ὀνομαστικόν, χαρακτῆρα ἀνάλογον πρὸς ἐκεῖνον, ὃν κέκτηται καὶ ἡ πρὸς τήρησιν τῶν προσχημάτων ἐπιχειρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ *Spencer* θεμελιώδης διάκρισις μεταξύ τοῦ «Ἐγὼ» καὶ τοῦ «Μὴ-Ἐγὼ». Τὸ ὅτι ὁ *Spencer*, παρασυρόμενος οὐχὶ τόσον ἐξ ἐπιστημονικῆς ἀνάγκης, ὅσον ἐξ ἀφηγηματικῆς διαθέσεως, φαίνεται — καὶ δὴ ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ πρώτῳ μέρει τῆς κοινωνιολογίας του — ἀποδίδων μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὸν ἄνθρωπον ἢ εἰς τὸ φυσικὸν περιβάλλον, δὲν πρέπει νὰ παραπλανήσῃ τὸν θέλοντα νὰ ἀντιμετωπίσῃ τοῦτον κριτικῶς. Ἐὰν ἐμφανίζεται ὁ *Spencer* ἐν τῇ κοινωνιολογίᾳ αὐτοῦ μᾶλλον ὡς ἀτομιστής, τοῦτο, ἀποτελοῦν ἐλαφρὰν ἀνακολουθίαν, δέον νὰ ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ἀτομισμὸς αὐτοῦ, ὅπου δὲν ὀφείλεται εἰς λόγους πολιτικούς (καὶ εἰς λόγους πολιτικούς ὀφείλεται ἐν τῷ τελευταίῳ κυρίως τμήματι τῆς κοινωνιολογίας του), ὑφίσταται μόνον κατ' ἐπίφασιν. Ἐκ τῆς ψυχολογίας καὶ βιολογίας αὐτοῦ γνωρίζομεν, ὅτι οὐχὶ μόνον ἡ φυσικὴ, ἀλλὰ καὶ ψυχικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ προσαρμο-

¹ *Spencer*, op. cit., § 7.

γὴν ἐσωτερικῶν σχέσεων πρὸς ἐξωτερικάς, δηλαδὴ ἀπλὴν ἀντανάκλασιν τῆς φύσεως. Τοῦτου θεθέντος, πᾶσα περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς παράγοντος τῆς κοινωνικῆς ζωῆς θεωρία τοῦ *Spencer* ἀναφέρεται οὐσιαστικῶς οὐχὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς ὑποκείμενον βουλήσεως, ἀλλ' εἰς τὴν φύσιν, ἧς ἀντανάκλασιν ἀποτελεῖ οὗτος. Συνεπῆς ἄλλως τε ὁ *Spencer* πρὸς τὰς θεμελιώδεις ἀρχάς του πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀνθρώπου οὐχὶ ἐν τῇ ἐξειλιγμένη, ἀλλ' ἐν τῇ πρωτογόνῳ μορφῇ αὐτοῦ. Τὸ πλεῖστον αὐτοῦ τούτου τοῦ πρώτου μέρους τῆς κοινωνιολογίας του καταλαμβάνουν αἱ περὶ τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου παρατηρήσεις του. Πραγματευόμενος ὁ *Spencer*, μετὰ τὰς ἄλλας παραγράφους, ἄς ἀφιερῶναι εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἐξωτερικῶν παραγόντων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, περὶ τῶν ἐσωτερικῶν παραγόντων αὐτῆς, δηλαδὴ περὶ τοῦ ἀνθρώπου, οὐδὲ πρὸς στιγμὴν ἐπικαλεῖται οὗτος τὴν ὑπαρξίν τοῦ κοινωνικῶς ἐξειλιγμένου ἀνθρώπου, τοῦ ἀνθρώπου τοῦ δημιουργοῦντος καὶ ζῶντος τὴν ἑαυτοῦ ἱστορίαν. Ἡ περὶ τοῦ ἀνθρώπου θεωρία του δὲν εἶναι ἄλλο τι εἰ μὴ ψυχολογία τοῦ πρωτογόνου τύπου, διότι ὅ,τι ἐνδιαφέρει τὸν *Spencer* εἶναι ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ παθητικῇ καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ἐνεργητικῇ ὑποστάσει αὐτοῦ. Εἶναι ὁμως δυνατόν ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ παθητικῇ ὑποστάσει αὐτοῦ νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς παράγων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς; Ἡ ἔννοια τοῦ παράγοντος δὲν ἀντιφάσκει πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς παθητικότητος; Ἡ ἀντίφασις αὕτη θὰ ἦτο ὀδεομένη, ἐὰν οἱ ὄροι, οὓς χρησιμοποιοεῖ ὁ *Spencer*, δὲν ἐστεροῦντο οὐσιαστικοῦ περιεχομένου. Ὡς ἐτονίσσαμεν ὁμως ἤδη ἐπανειλημμένως, ὁ ἐπιχειρηθεὶς ὑπὸ τοῦ *Spencer* χαρακτηρισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ὡς παράγοντος καὶ δὴ «ἐσωτερικοῦ» παράγοντος τῆς κοινωνικῆς ζωῆς κέκτηται ἀπλῶς ὀνομαστικὸν χαρακτῆρα. Πράγματι δὲν πρόκειται καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ περὶ τῆς φύσεως, τῆς δι' αὐτοῦ ἐκδηλουμένης καὶ δρώσης.

Καὶ ποία εἶναι ἡ ψυχολογία τοῦ πρωτογόνου ἀνθρώπου, ἐφ' ἧς βασίζει ὁ *Spencer* τὴν κοινωνιολογίαν αὐτοῦ; Ποῖος εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἀνθρώπου, τὸν ὁποῖον προσπαθεῖ οὗτος νὰ περιγράψῃ καὶ ἀναλύσῃ; Τὸν τύπον τοῦ πρωτογόνου προσπαθεῖ οὗτος νὰ δημιουργήσῃ διὰ συναρμολογήσεως τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζει ὁ ἄνθρωπος

τῶν ἡμιαγρίων φυλῶν. Ὁ *Spencer* γνωρίζει, ὅτι ἡ ἐργασία αὕτη εἶναι ἐν μέρει ἀυθαίρετος, τοῦ σήμερον ἀπαντωμένου ἡμιαγρίου ἀνήκοντος πιθανόν οὐχί εἰς φυλάς πράγματι πρωτογόνους, ἀλλ' εἰς φυλάς, αἱ ὁποῖαι, γνωρίσασαι ἄλλοτε τὴν πρόοδον, υπέστησαν ὀπισθοδρομήσιν¹. Τοῦτο ὁμοῦς δὲν ἐμποδίζει αὐτὸν ἀπὸ τοῦ νὰ προβῆ εἰς ἐξομοίωσιν τοῦ ἡμιαγρίου πρὸς τὸν πρωτόγονον. Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἡμιαγρίου ἡ ψυχολογία ἐπὶ τίνων στοιχείων βασιίζεται; Ὁ *Spencer* βασιίζει ταύτην ἐπὶ τῶν στοιχείων, ἅτινα παρέσχον εἰς αὐτὸν αἱ διάφοροι ταξιδιωτικαὶ ἐντυπώσεις τῶν συγχρόνων του. Αἱ ἐντυπώσεις αὗται, ἀναφερόμεναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς λεπτομερείας πλουσίας μὲν εἰς παραδοξότητα, ἐστερημένας ὁμοῦς οὐσιαστικῆς ἀξίας, ἀποτελοῦν τὸ κύριον ὕλικόν, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησεν ὁ *Spencer* πρὸς θεμελίωσιν τῶν κοινωνιολογικῶν θεωριῶν αὐτοῦ. Οὔτε ἡ ἱστορία, οὔτε ἡ σύγχρονος κοινωνικὴ πραγματικότης ἀξίζουν διὰ τὸν *Spencer* τόσον, ὅσον αἱ ἐντυπώσεις αὗται, αἵτινες, συλλεγεῖσαι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ συμπατριωτῶν του καὶ ταξινομηθεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ, παρελαύνουν ἐνώπιον ἡμῶν.

Καὶ ποῖα εἶναι ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰ κύρια συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα ἐξάγει ὁ *Spencer* ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἐντυπώσεων; Περὶ τῆς φυσικῆς κατασκευῆς τοῦ πρωτογόνου ἀποφαίνεται ὁ *Spencer*, ὅτι αὕτη εἶναι ἐξαιρέτως ἐλαττωματικὴ². Ἡ δύναμις καὶ ἡ ἀντοχὴ του ὑστεροῦν ἀπέναντι τῆς δυνάμεως καὶ ἀντοχῆς τοῦ πεπολιτισμένου ἀνθρώπου, διότι τὸ νευρικὸν σύστημα αὐτοῦ, ἐξ οὗ κυρίως ἐξαρτῶνται αὗται³, εἶναι, λόγῳ τῆς ἐλαττωματικότητος τῶν πεπτικῶν ὀργάνων του, ἐλαττωματικότητος ὀφειλομένης εἰς πεινιχρὰν καὶ ἀκανόνιστον διατροφήν, ἐλάχιστα ἀνεπτυγμένον⁴. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ψυχικὴν διασκευὴν τοῦ πρωτογόνου, ταύτην ἐμφανίζει ὁ *Spencer* ὡσαύτως ὡς ἐλαττωματικὴν⁵. Ἡ ἀστάθεια καὶ ἡ ἀπροβλε-

¹ Πρὸς π. χ. *Spencer*, op. cit., § 50.

² *Spencer*, op' cit., §§ 24-30.

³ Πρὸς, σχετικῶς *Spencer*, Principles of Psychology, κεφάλαιον πρῶτον.

⁴ *Spencer* Principles of Sociology, § 27.

⁵ *Spencer*, op. cit., §§ 31-38.

ψία του καθιστούν παρ' αὐτῶ ἀδύνατον τὴν ἀνάπτυξιν αἰσθημάτων, ὅποιον τὸ τῆς κοινωνικότητος¹. Αὐτὴ αὕτη ἢ στοιχειώδης κοινωνικότης του ὀφείλεται οὐχὶ εἰς αἰσθημα ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον, ἀλλ' εἰς τὰ καλούμενα «ἐγω-αλτρουϊστικά» αἰσθήματα², δηλαδή εἰς αἰσθήματα, ὧν κύριον χαρακτηριστικὸν εἶναι τοῦτο: ὅτι ἱκανοποιοῦνται διὰ τοῦ θαυμασμοῦ, ὃν ἐμπνέει τις εἰς τὸν πλησίον. Ἡ ματαιοδοξία αὕτη, διέπεισα τὸν πρωτόγονον περισσότερον ἢ τὸν πεπολιτισμένον ἄνθρωπον, ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν *Spencer*, τὸ μόνον αἰσθημα, τὸ ὅποιον ἐξήσφαλινε τὴν πρώτην κοινωνικὴν συμβίωσιν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων³. Τέλος περὶ τῆς διανοητικῆς καταστάσεως τοῦ πρωτογόνου διδάσκει ὁ *Spencer* τὰ ἐξῆς: Χωρὶς νὰ στερῆται ἀντιλήψεως, ἐπιδεικνύει ἐν τούτοις ὁ πρωτόγονος πλήρη ἀδυναμίαν σκέψεως, τῆς ἐπιτυχούς, ἀλλ' ἀδιακρίτου ἀπομιμητικῆς διαθέσεως ἀποτελούσης τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ⁴. Ἐν συμπεράσματι παραβάλλει ὁ *Spencer* τὴν διανοητικὴν κατάστασιν τοῦ πρωτογόνου πρὸς τὴν κατάστασιν, ἣτις χαρακτηρίζει τὸν πεπολιτισμένον ἄνθρωπον κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν αὐτοῦ⁵.

Μετὰ τὴν τοιαύτην γενικὴν περὶ τοῦ πρωτογόνου διδασκαλίαν, προβαίνει ὁ *Spencer* εἰς λεπτομερῆ ἀνάπτυξιν καὶ ἀνάλυσιν τῶν πρωτογόνων ἰδεῶν. Ἡ ἀνάπτυξις αὕτη, περιλαμβανομένη ἐν τῷ πρώτῳ τμήματι τῆς κοινωνιολογίας του καὶ καταλαμβάνουσα τὸ πλεῖστον μέρος αὐτοῦ⁶, ἥμισυ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν συστηματικὴν διάταξιν τοῦ ἔργου του. Βίερχόμενος ὁ *Spencer* εἰς λεπτομερείας καὶ δὴ λεπτομερείας ἀναφερομένας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς θρησκευτικὰς παραστάσεις τοῦ πρωτογόνου, περιπίπτει κατ' ἀνάγκην εἰς συστηματικὴν ἀνακολουθίαν. Ὅ,τι περιγράφει οὗτος ἐν τῷ εἰσαγωγικῷ μέρει τῆς κοινωνιολογίας του γίνεται ἀντικείμενον νέας περιγραφῆς ἐν τῷ

¹ *Spencer*, op. cit., § 85.

² Πρὸβλ. περὶ αὐτῶν εἰδικῶς: *Spencer*, Principles of Psychology, §§ 519—528.

³ *Spencer*, Principles of Sociology, § 86.

⁴ *Spencer*, op. cit., §§ 39 κ. ε., 42 καὶ 43.

⁵ *Spencer*, op. cit., § 48.

⁶ *Spencer*, op. cit., §§ 49—207.

ἔκτω μέρει αὐτῆς, τὸ ὁποῖον, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, στρέφεται περὶ τὴν ἔρευναν τῶν θρησκευτικῶν θεσμῶν. Τόσον ἐν τῷ πρώτῳ, ὅσον καὶ ἐν τῷ ἔκτῳ μέρει τῆς κοινωνιολογίας αὐτοῦ προσπαθεῖ ὁ *Spencer* νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι αἱ βαθύτεραι καὶ ὠραιότεραι τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ἀνάγονται εἰς τὴν ψυχικὴν καὶ διανοητικὴν ἐλαττωματικότητα τοῦ πρωτογόνου, ἰδίᾳ εἰς τὸν φόβον, ὃν ἐνέπνεεν εἰς αὐτὸν ἡ ἰδέα τῶν νεκρῶν. Πραγματευόμενοι κατωτέρω περὶ τοῦ ἔκτου μέρους τοῦ συστήματος τοῦ *Spencer*, θὰ συνδυάσωμεν πρὸς τοῦτο καὶ τὰς ἐν τῷ πρώτῳ μέρει περιλαμβανομένας παρατηρήσεις αὐτοῦ καὶ θὰ ἐπιχειρήσωμεν συνολικῶς τὴν κριτικὴν ἀντιμετώπισιν τῶν περὶ θρησκείας θεωριῶν του.

§7.—Τὸ δεῦτερον μέρος τῆς κοινωνιολογίας τοῦ *Spencer* περιλαμβάνει τὴν θεμελιώδη περὶ κοινωνίας θεωρίαν του. Ἄν καὶ ἀποτελεῖ τοῦτο τὸ μόνον μέρος, ὅπερ δὲν διέπεται ὑπὲρ τῆς ἐπαγωγικῆς (δηλ. συνθετικῆς) μεθόδου, φέρει ἐν τούτοις τὸν τίτλον: «ἐπαγωγικὰ ἐξαγόμενα τῆς κοινωνιολογίας»¹. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἀρκεῖ διὰ νὰ σχηματίσῃ τις γνώμην σαφῆ περὶ τῆς μεθοδολογικῆς συνειδήσεως τοῦ Ἄγγλου φιλοσόφου.

Ἡ περὶ κοινωνίας θεωρία τοῦ *Spencer* εὑρηται λακωνικῶς διατετυπωμένη εἰς τοὺς τίτλους τῶν δύο πρώτων κεφαλαίων τοῦ δευτέρου μέρους τῆς κοινωνιολογίας του. Οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος τίτλοι ἔχουσιν ὡς ἐξῆς: «Τί εἶναι κοινωνία»; «Ἡ κοινωνία ἀποτελεῖ ὀργανισμόν». Ἀποκρούων ὁ ὀνοματιστῆς *Spencer* τὴν ἄποψιν τῶν ὀνοματιστῶν, καὶ ἀντιφάσκων—ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ καὶ ὁ *Filippo Carli*²—πρὸς ἑαυτὸν, διδάσκει, ὅτι ἡ κοινωνία ἀποτελεῖ σύνολον ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπὸ τῶν μελῶν αὐτοῦ ὑφιστάμενον καὶ δὴ σύνολον ἀνάλογον πρὸς τὰ ὀργανικὰ σύνολα, δηλαδὴ πρὸς τοὺς φυσικοὺς ὀργανισμούς³. Ἡ ἀναλογία μεταξὺ κοινωνίας καὶ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς θεωρίας τοῦ *Spencer*.

¹ Ἠρβλ. σχετικῶς καὶ *L. v. Wiese*, op. cit., σ. 92—93.

² *Filippo Carli*, op. cit., σ. 49.

³ *Spencer* op. cit., § 212.

⁴ *Spencer*, op. cit., § 213.

Πραγματευόμενοι περί τοῦ *Comte*, εἶπομεν—καὶ δὴ ἐν συν-
 δυασμῷ πρὸς τὴν κοινωνικὴν στατικὴν αὐτοῦ—, ὅτι πρῶτος ἔ-
 Γάλλος φιλόσοφος, καθ' ὑπέρβασιν τῶν ἀρχῶν τοῦ ὀνοματισμοῦ
 του, ἐχαρακτήρισε τὴν κοινωνίαν ὡς ὀργανικὸν ὄλον καὶ προέβη εἰς
 καθαρῶς νατουραλιστικὸν παραλληλισμὸν ταύτης πρὸς τὸν φυσικὸν
 ὀργανισμόν. Ὅ,τι εἰδίδαξεν ὁ *Comte* μᾶλλον ἐπὶ τῇ βάσει ὑπαινιγ-
 μῶν, ἀνήγαγεν ὁ *Spencer* εἰς θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς κοινωνιολογίας.
 Ὁ *Spencer* δέον νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὁ πατὴρ τῆς λεγομένης «ὀργα-
 νολογικῆς» σχολῆς, ἢ ὅποια, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὅταν πραγμα-
 τευθῶμεν περὶ αὐτῆς εἰδικῶς, περιώρισεν ὀλόκληρον τὴν κοινωνιολο-
 γικὴν ἔρευναν εἰς τὸ στενὸν καὶ ξηρὸν πλαίσιον τῆς ἀναλογίας μεταξὺ
 κοινωνίας καὶ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἡ παρατήρησις τοῦ *L. v. Wiese*,
 ὅτι ὁ *Spencer*, ἀντιθέτως πρὸς τοὺς καθ' αὐτὸ ἀντιπροσώπους τῆς
 «ὀργανολογικῆς» σχολῆς, προέβη μετὰ προσοχῆς καὶ μέτρου εἰς τὴν
 περὶ ἧς πρόκειται ἀναλογίαν¹, δὲν εἶναι βεβαίως ἀδικαιολόγητος. Διὰ
 τῆς παρατηρήσεως ὁμοίως ταύτης δὲν ἀντικρούεται, ὡς φρονεῖ ὁ *L. v.*
Wiese, ἡ γνώμη τοῦ *Paul Barth*, καθ' ἣν ἡ ἀναλογία μεταξὺ κοι-
 νωνίας καὶ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς κοινωνιολογι-
 κῆς θεωρίας τοῦ *Spencer*. Στρέψας ὁ *Barth* τὴν προσοχὴν του κυ-
 ρίως πρὸς αὐτὴν², ἐπέτυχε, καθ' ἡμᾶς, πλήρως τοῦ σκοποῦ του.
 Αὐτὴ αὐτὴ ἡ γνώμη τοῦ *Franz Oppenheimer*, καθ' ἣν ὁ *Spencer*
 φέρει τὴν κυρίαν εὐθύνην διὰ τὴν πλάνην, ἢ ὅποια ἐπὶ δεκαετηρίδας
 ὀλοκλήρους ἐβάρυνε τὴν κοινωνιολογίαν καὶ ἀπεμάκρυνεν αὐτὴν ἀπὸ
 τῶν καθ' αὐτὸ ἀντικειμένων τῆς ἐρεῦνης τῆς³, εἶναι, καθ' ἡμᾶς,
 ὀρθή. Τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ δευτέρου καὶ δὴ τοῦ μόνου θεωρητικοῦ
 τμήματος τῆς κοινωνιολογίας τοῦ *Spencer* στρέφεται, ὡς θὰ ἴδωμεν
 ἄλλως τε κατωτέρω, περὶ τὴν θεμελίωσιν τῆς ἀναλογίας μεταξὺ κοι-
 νωνίας καὶ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ. Τὸ ὅτι ὁ *Spencer* δὲν ἔφθασε μέχρι
 τοῦ σημείου, ὥστε νὰ πληροφόρησεν τοὺς ἀναγνώστας του—ὡς ἐπλη-

¹ *L. v. Wiese*, op. cit., σ. 102.

² Πρὸς *Paul Barth*, op. cit., σ. 310 κ. ε.

³ *Franz Oppenheimer*, op. cit., σ. 80.

ροφόρησεν αὐτοὺς ὁ *C. H. von Méray*¹ —, ὅτι ζῶσιν ἐντὸς τοῦ σώματος ζώου καὶ δὴ ζώου εὐρισκομένου ἀκόμη εἰς τὰς πρώτας φυσιο-λογικὰς βαθμίδας ἐξελιξέως, τοῦτο δὲν σημαίνει, ὅτι δὲν εἶναι καὶ ὑπεύθυνος δι' ὅσα ἐτόλμησαν, βασιζόμενοι ἐπὶ τοῦ παραδείγματός του, νὰ διαπράξωσιν οἱ ἐπίγονοί του εἰς βᾶρος τῆς κοινωνιολογίας. Ἄλλως τε, ἀνεξαρτήτως τῶν ὑπερβολῶν, πρὸς ἃς ὠδήγησε τὸ παράδειγμά του, ὑπερβολῶν, αἵτινες ὁμολογουμένως δὲν συνδέονται ἀμέσως πρὸς τὸ ὄνομά του, αὕτη αὕτη ἡ ἀρχικὴ ἰδέα τῆς ἀναλογίας — καὶ τοῦτο ὑπαινίσσεται ὀρθῶς ὁ *Wilhelm Windelband*² — εἶναι κατὰ βάσιν ἀχρηστος, ἐὰν ὄχι ἐσφαλμένη. Τί ἔχει νὰ ὠφεληθῇ ἡ ἐπιστήμη ἐκ τοῦ παραλληλισμοῦ τῆς κοινωνίας πρὸς φυσικὸν ὄργανισμόν, τῶν μελῶν αὐτῆς πρὸς κύτταρα καὶ τῆς τάξεως τῶν κυβερνώντων πρὸς τὸ νευρικὸν σύστημα; Εἶναι περίεργον, πῶς ἦτο δυνατόν τοιοῦτου εἴδους κοινοτοπία νὰ ἐμφανισθῶσιν ὡς ἐπιστημονικαὶ ἀνακαλύψεις. Αἱ κοινοτοπία αὗται δὲν συνέβαλον εἰ μὴ εἰς τὸ νὰ ἐκθέσωσι τὴν νεαρὰν ἐπιστήμην εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ ἀληθοῦς ἐπιστημονικοῦ κόσμου, ὅστις, γνωρίσας τὴν κοινωνιολογίαν μέσῳ τούτων, ἐνόμισεν, ὅτι ἐδικαιούτο νὰ ἀμφισβητήσῃ κατ' ἀρχὴν τὴν σοβαρότητα τῆς ὑποστάσεως αὐτῆς. Εὐτυχῶς ἡ ἐμφάνισις βαθυτέρων διανοουμένων καὶ ἀληθῶν ἐρευνητῶν, ὡς οἱ *Tönnies*, *Durkheim* καὶ *Simmel*, ἀνεχαίτισε τὸ κακόν, καὶ ἡ κοινωνιολογία, ἀπαλλαγεῖσα τῆς κηδεμονίας τῶν βιολογιστῶν, κατώρθωσε νὰ ἀναγνωρισθῇ καὶ νὰ διεκδικήσῃ ἐπιτυχῶς θέσιν ἀνάλογον πρὸς τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς.

Ἦδη ἄς ἐπανέλθωμεν εἰδικῶς εἰς τὸν *Spencer*. Ποῦ βασιζει οὗτος τὴν ἀναλογίαν μεταξὺ κοινωνίας καὶ φυσικοῦ ὄργανισμοῦ;

Ὅ,τι χαρακτηρίζει κυρίως, κατὰ τὸν *Spencer*, τοὺς φυσικοὺς καὶ τοὺς κοινωνικοὺς ὄργανισμοὺς εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ τρόπος τῆς κατ' ὄγκον ἀναπτύξεως, δηλαδὴ ὁλοκληρώσεως αὐτῶν³, ἀφ' ἑτέρου

¹ *C. H. von Méray*, *Die Physiologie unserer Weltgeschichte und der kommende Tag*, Budapest 1904, σ. 8. Τὴν παραπομπὴν ταύτην λαμβάνομεν ἀκ: *L. v. Wiese*, *op. cit.*, σ. 102.

² *Wilhelm Windelband*, *op. cit.*, σ. 554

³ *Spencer*, *op. cit.*, § 214.

δὲ ὁ τρόπος τῆς παραλλήλως πρὸς αὐτὴν βαινούσης ἀναπτύξεως τῆς συνθέσεως, δηλαδή τῆς διαφοροποιήσεως αὐτῶν¹. Ἡ κοινότης τῶν χαρακτήρων, τοὺς ὁποίους ἐμφανίζει ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ὄγκου καὶ τῆς συνθέσεως τῶν κοινωνικῶν καὶ φυσικῶν ὀργανισμῶν, ἐνισχύεται καὶ διὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτοὺς κοινότητος τοῦ τρόπου, καθ' ὃν διαφοροποιῶνται, παραλλήλως πρὸς τὴν διαφοροποίησιν τῆς συνθέσεως, αἱ λειτουργίαι αὐτῶν².

Τὴν κατ' ὄγκον ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνίας παραλληλίζει ὁ *Spencer* κυρίως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν οὐχὶ τόσον τῶν ζώων, ὅσον τῶν φυτῶν. Δύο εἶναι οἱ τρόποι, οἱ ὁποῖοι προσδιορίζουν συνήθως τὴν ἀνάπτυξιν τῶν κοινωνικῶν καὶ φυσικῶν ὀργανισμῶν. Τόσον οἱ κοινωνικοὶ ὅσον καὶ οἱ φυσικοὶ ὀργανισμοὶ αὐξάνονται ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀτόμων, ἅτινα ἀπαρτίζουν τὴν ἐκπροσωποῦσαν αὐτοὺς κοινωνικὴν ἢ βιολογικὴν ὁμάδα, ἀφ' ἑτέρου δὲ δι' ἐνώσεως ὁμάδων, αἵτινες πολλάκις ἀπαρτίζονται ὡσαύτως ἐκ διαφόρων ὁμάδων³. Ἡ δευτέρα περίπτωσις, σπανιωτέρα τῆς πρώτης, ἀπαντᾶται συνήθως μόνον ἐπὶ τῶν πρώτων βαθμίδων τῆς κοινωνικῆς καὶ βιολογικῆς ἐξελίξεως. Ὁ μόνος, κατὰ τὸν *Spencer*, τρόπος ἀναπτύξεως κοινωνίας τινός, ὁ ὁποῖος στερεῖται βιολογικοῦ ἀναλόγου, εἶναι ὁ εἰς μετανάστευσιν μεμονωμένων ἀτόμων ὀφειλόμενος⁴. Δεδομένου ὅμως, ὅτι τὰ ἀποτελέσματα τῶν μεμονωμένων ἀποδημιῶν εἶναι ἀσθενῆ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τοῦ φυσιολογικοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀτόμων ἢ τῆς ἐνώσεως ὁμάδων ὀλοκλήρων, θεωρεῖ ὁ *Spencer* τὴν διαφορὰν ταύτην ὡς ἀνίσχυρον, ὅπως μειώσῃ τὸ κῦρος τῆς ὑπ' αὐτοῦ ὑποστηριζομένης ἀναλογίας.

Εἶπομεν ἤδη, ὅτι καὶ τὴν σύνθεσιν τῆς κοινωνίας θεωρεῖ ὁ *Spencer* ἀνάλογον πρὸς τὴν σύνθεσιν τῶν φυσικῶν ὀργανισμῶν. Ἡ διαφοροποίησις τῶν κοινωνικῶν διέπεται ὑπὸ τῶν αὐτῶν νόμων, οἱ ὁποῖοι

¹ *Spencer*, op. cit., § 215.

² *Spencer*, op. cit., § 216.

³ *Spencer*, op. cit., § 226.

⁴ *Spencer*, op. cit., § 227.

διέπουν καὶ τὴν διαφοροποίησιν τῶν ὀργανικῶν σωμάτων¹. Ἡ πρώτη διαφοροποίησις τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ προκαλεῖται διὰ τῆς ἀναδείξεως ἐνὸς ἢ καὶ περισσοτέρων ἀρχηγῶν. Ὡς δεύτερον στάδιον διαφοροποιήσεως χαρακτηρίζει ὁ *Spencer* ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὁποῖον ἡ ἐργασία, ἀνατιθεμένη κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς τὰς γυναῖκας, μετὰ ταῦτα δὲ εἰς τοὺς αἰχμαλώτους, παρέχει εἰς τὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς κοινωνίας πᾶν μέσον ἐλευθέρας στρατιωτικῆς ἀναπτύξεως. Ἡ οὕτω πως σημειουμένη διαφοροποίησις τῆς κοινωνίας εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν διαφοροποίησιν, ἣν ὑφίστανται καὶ οἱ φυσικοὶ ὀργανισμοί. Φυσικοὶ καὶ κοινωνικοὶ ὀργανισμοὶ διαφοροποιοῦνται κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν κατ' ὄγκον ἀνάπτυξιν των. Ὅσον περισσότερο ἀναπτύσσονται οὗτοι, τόσον περισσότερο ἀπαλλάσσονται τῆς ἀρχικῆς ὁμοιογενείας αὐτῶν καὶ καθίστανται πολυπλοκώτεροι. Ὁ θεμελιώδης οὗτος νόμος ἀκολουθεῖται καὶ ὑπὸ σειρᾶς ἄλλων εἰδικωτέρων νόμων ἰσχυόντων ἐν σχέσει τόσον πρὸς τὴν ὀργανικὴν ὅσον καὶ πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν. Οὕτω π.χ. ἡ προκαλουμένη ὑπὸ τῆς διαφοροποιήσεως ἀνομοιογένεια τῶν ἀπαρτιζόντων κοινωνικῶν ἢ φυσικῶν τινῶν ὀργανισμῶν στοιχείων συνοδεύεται καὶ ὑπὸ ἀνομοιογενείας τῶν ἀντιστοιχοῦντων πρὸς αὐτὰ ὀργάνων καὶ τῶν ἀπορρεουσῶν ἐξ αὐτῶν λειτουργιῶν. Ἐπίσης: Ὅσον περισσότερο ἐξελίσσεται φυσικὸς ἢ κοινωνικὸς τις ὀργανισμὸς καὶ διαφοροποιοῦνται αἱ λειτουργίαι αὐτοῦ, τόσον περισσότερο ἀναπτύσσεται ὁ *consensus*, δηλαδή ἡ ἀλληλεγγύη καὶ ἀλληλεξάρτησις αὐτῶν². Ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης παρατηρήσεως ἐβάσισεν, ὡς γνωστόν, καὶ ὁ *Comte* τὴν ἀναλογίαν μεταξὺ κοινωνίας καὶ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ.

Περὶ τῶν ὀργάνων καὶ λειτουργιῶν τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ διδάσκει ὁ *Spencer* εἰδικῶς τὰ ἑξῆς: Αἱ πρωτόγονοι κοινωνίαι, ὡς ἀκριβῶς καὶ οἱ μέχρι τῶν μύθομυκῆτων φθάνοντες φυσικοὶ ὀργανισμοί, δὲν ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν εἰ μὴ ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ ὄργανα³. Τὰ ἐξωτερικὰ ὄργανα τῆς κοινωνίας, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸ

¹ *Spencer*, op. cit., §§ 220 κ. ε.

² *Spencer*, op. cit., § 285.

³ *Spencer*, op. cit., §§ 239 καὶ 245.

«ἐκτόδερμα» τοῦ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ, προστατεύουσιν αὐτὴν ἀπὸ τῶν προσβολῶν τοῦ περιβάλλοντος καὶ ἐξελίσσονται γενικῶς εἰς τὴν κυβερνωσάν τάξιν τῶν πολεμιστῶν, ἐν ᾧ τὰ ἐσωτερικὰ ὄργανα, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸ «ἐνδοδέρμα» τοῦ φυσικοῦ ὀργανισμοῦ, ἐργάζονται πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς διατροφῆς τῆς κοινωνίας¹. Ἡ ἐξέλιξις τῶν κοινωνιῶν ὁδηγεῖ εἰς τὴν γένεσιν καὶ τρίτης τάξεως ὀργάνων. Μεταξὺ τῶν «παραγωγικῶν» καὶ «ρυθμιστικῶν» ὀργάνων, δηλαδή μεταξὺ τῆς τάξεως τῶν παραγωγῶν καὶ τῆς τάξεως τῶν κυβερνῶντων, παρεμβάλλεται ἡ τάξις ἐκείνων, οἵτινες, ἐκτελοῦντες λειτουργίαν ἀνάλογον πρὸς τὴν λειτουργίαν τοῦ «μεσοδέρματος»² τῶν προηγμένων φυσικῶν ὀργανισμῶν, ρυθμίζουν τὴν διανομὴν τῶν παραγομένων ἀγαθῶν³. Αἱ ἀναλογίαι λοιπὸν τοῦ *Spencer* ἔχουσιν ἐν συμπεράσματι ὡς ἐξῆς: τὴν τάξιν τῶν κυβερνῶντων παραλληλίζει οὗτος πρὸς τὸ ἐξελισσόμενον εἰς τὸ νευρικὸν σύστημα ἐκτόδερμα. Πρὸς τὴν τάξιν τῶν παραγωγῶν θεωρεῖ οὗτος ἀντιστοιχοῦντα τὰ ἐκ τοῦ ἐνδοδέρματος ἀναπτυσσόμενα ὄργανα, δηλαδή κυρίως τὸν πεπτικὸν σωλήνα. Τὴν τάξιν τέλος τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν περὶ τὴν συγκοινωνιακὴν ὀργάνωσιν ἀσχολουμένων θεωρεῖ οὗτος ἀνάλογον πρὸς τὸ σύστημα τῶν ἐκ τοῦ μεσοδέρματος ἀναπτυσσομένων φλεβῶν καὶ ἀρτηριῶν. Τὰς θεμελιώδεις ταύτας ἀναλογίας προσεπάθησεν ὁ *Spencer* νὰ βασίση καὶ ἐπὶ λεπτομεροῦς ἐρεύνης τοῦ τρόπου, καθ' ὃν γεννιῶνται καὶ ἀναπτύσσονται τὰ πρὸς τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας κοινωνικὰς τάξεις ἀντιστοιχοῦντα ὄργανα τῶν φυσικῶν ὀργανισμῶν. Δὲν θεωροῦμεν σκόπιμον, ὅπως ἀκολουθήσωμεν αὐτὸν εἰς τὰς λεπτομερείας. Ὅ,τι δεόν ἀπλῶς νὰ τονισθῆ, εἶναι τοῦτο: ὅτι τὰ κεφάλαια, ἅτινα ἀφιερώνει οὗτος ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν θεμελίωσιν τῆς ἀναλογίας του, δημιουργοῦν τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι αὕτη ἐπιχειρεῖται πρὸς διαφωτισμὸν μᾶλλον τοῦ φυσικοῦ παρά τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ. Ὅ,τι ἐμφανίζεται ὡς περισσότερο παράδοξον καὶ ὡς χρῆζον περισσοτέρων ἀποδείξεων εἶναι οὐχὶ τόσον τὸ

¹ *Spencer*, op. cit., §§ 239, 241 κ. ε., 249 κ. ε.

² Οἱ ὄροι «ἐκτόδερμα», «ἐνδοδέρμα» καὶ «μεσοδέρμα» ὁφείλονται εἰς τὸν Ἄγγλον βιολόγον *Huxley*. Πρὸς σχετικῶς: *Barth*, op. cit., σ. 322, ὑποσ. 1.

³ *Spencer*, op. cit., §§ 239 καὶ 244 κ. ε.

τμήμα τῆς ἀναλογίας, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν κοινωνίαν, ἔσον τὸ
 τμήμα αὐτῆς, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὰ ὀργανικὰ σώματα. Δεδομένου
 ὁμῶς, ὅτι ἀντικείμενον τῆς κοινωνιολογίας τοῦ *Spencer* εἶναι ὁ κοι-
 νωνικὸς καὶ οὐχὶ ὁ φυσικὸς ὀργανισμὸς, τὸ ἀπολύτως γνωστὸν, ἐξ οὗ
 θὰ ἔπρεπε νὰ ὀρμηθῆ ὁ αὐτὸς πρὸς ἀπλοποίησιν τῆς ἐρεύνης του, ὡφει-
 λε νὰ εἶναι οὐχὶ ἡ κοινωνία, ἀλλ' ὁ φυσικὸς ὀργανισμὸς. Τοῦτο θὰ
 ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὸν μόνον ἐπιστημονικὸν σκοπὸν τῶν ἀναλογικῶν,
 ὁδηθῆ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀπλοποιήσεως τῆς ἐρεύνης τοῦ ὑπὸ πα-
 ρατήρησιν ἀντικειμένου. Ὁ τρόπος ὁμῶς, καθ' ὃν ἐπεχείρησε τὰς ἀνα-
 λογίας του ὁ *Spencer*, ὀδηγεῖ πρὸς πᾶν ἄλλο ἢ πρὸς ἀπλοποίησιν τῆς
 ἐρεύνης. Ὅ,τι λέγει οὗτος περὶ τῆς κοινωνίας εἶναι τόσον ἀπλοῦν καὶ
 στοιχειῶδες, ὥστε οὐδεμιᾶς ἔχρηζεν ἀναλογίας πρὸς θεμελίωσιν αὐ-
 τοῦ. Τὸ ὅτι αἱ κοινωνίαι ἀναπτύσσονται κατ' ὄγκον διὰ τοῦ πολλα-
 πλασιασμοῦ τῶν μελῶν αὐτῶν εἶναι γεγονός ὀφθαλμοφανέστερον τοῦ
 μόλις κατὰ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν πιστοποιηθέντος γεγονότος, ὅτι καὶ οἱ
 φυσικοὶ ὀργανισμοὶ ἀναπτύσσονται διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἀπαρ-
 τίζουσῶν αὐτοὺς βιολογικῶν μονάδων¹. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ ἐπανα-
 λάβωμεν καὶ ἐν σχέσει πρὸς πάσας τὰς ἐπιχειρηθείσας ὑπὸ τοῦ *Spen-*
cer ἀναλογίας. Εἶναι λοιπὸν φανερόν, ὅτι αἱ ἀναλογίαι αὐτοῦ ἐχρησιμο-
 ποιήθησαν ὡς σκοπὸς τῆς ἐρεύνης καὶ οὐχὶ ὡς μέσα πρὸς ἀπλουστέραν
 ἢ καὶ ἀποτελεσματικωτέραν διεξαγωγὴν αὐτῆς. Παραδέχεται ὁμῶς ὁ
Spencer τὴν τοιαύτην σημασίαν τῶν ἀναλογικῶν του; Ὁχι! Ἐν τῷ
 τελευταίῳ κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου μέρους τῆς κοινωνιολογίας του
 προσπαθεῖ οὗτος νὰ ἀναιρέσῃ πᾶν ὅ,τι ἐδίδαξεν εἰς τὰ πρῶτα ἐννέα
 κεφάλαια αὐτοῦ. Μετανοήσας, ὡς φαίνεται, διὰ τὴν ὑπὲρ τὸ δέον
 θερμὴν ὑποστήριξιν τῆς ἀναλογίας μεταξὺ κοινωνίας καὶ φυσικοῦ ὀρ-
 γανισμοῦ, ζητεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων νὰ περιορίσῃ τὴν σημασίαν καὶ ἔκ-
 τασιν αὐτῆς². Πρὸς τοῦτο τονίζει οὗτος τὰς διαφοράς, αἵτινες ὑφί-

¹ Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δεῖν μάλιστα νὰ παρατηρηθῆ, ὅτι ὁ παραλληλισμὸς τῆς
 βιολογικῆς μονάδος πρὸς τὸ μέλος τῆς κοινωνίας, δηλαδὴ τὸ ἄτομον, εἶναι ἀτυχές. Τὸ
 ἄτομον, ἀντιθέτως πρὸς τὴν βιολογικὴν μονάδα, δηλαδὴ τὸ κύτταρον, δὲν πολλαπλασιάζ-
 εται ἀφ' ἑαυτοῦ.

² Πρὸς κυρίως *Spencer*, op. cit., § 270.